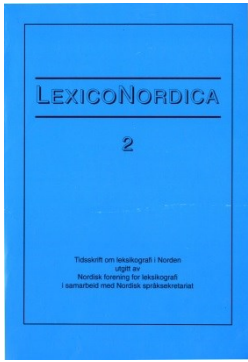

LexicoNordica

Titel:	Prepositionsfraser i tvåspråkiga ordböcker med svenska som källspråk: en undersökning och några förslag	
Forfatter:	Sven-Göran Malmgren	
Kilde:	LexicoNordica 2, 1995, s. 79-87	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sven-Göran Malmgren

Prepositionsfraser i tvåspråkiga ordböcker med svenska som källspråk: en undersökning och några förslag

Verbal, nominal and adjectival phrases with prepositional complements – like *skyldig till ngt* ('guilty of something') – very often cause serious translation problems, at least to non-professional translators. Consequently, bilingual dictionaries should provide target language equivalents of a great deal of such phrases. In this article, the biggest Swedish-English dictionary and the biggest – or, possibly, the second biggest – Swedish-German dictionary are investigated from this point of view. In both cases, it turns out that the coverage of the dictionaries might be higher, especially as far as nominal and adjectival phrases are concerned. Of course, the problem of space limitations should not be forgotten. Therefore, it is proposed that regular patterns concerning prepositional phrases should be accounted for in grammatical appendices. It is also proposed that, in the future, authors of bilingual Swedish-foreign dictionaries should make use of valency information in monolingual Swedish dictionaries.

Inledning

En ordboksanvändare som med hjälp av en tvåspråkig ordbok ska översätta en större svensk text till något av de vanligare främmande språken kommer troligen att behöva konsultera ordboken åtskilliga gånger för att få reda på rätt preposition i målspråkets motsvarigheter till fraser av typen *respekt för ngn*, *ansvarig för ngt*, *skyldig till ngt*, *anklaga ngn för ngt*. En aktiv ordboks täckning av prepositionsbestämningar av valenskaraktär¹ är sålunda ett viktigt kriterium på dess användbarhet, kanske ett av de viktigaste. Utan tvivel täcker också de största svensk-engelska och svensk-tyska ordböckerna en mycket stor del av sådana prepositionsbestämningar, men jag ska ändå i denna uppsats försöka visa på vissa, delvis systematiska, luckor och även framkasta ett par förslag som skulle kunna leda till en ännu bättre täckning i framtida upplagor av ordböckerna.

För att exemplifiera har jag valt att se lite närmare på den största svensk-engelska ordboken, *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* (NSE), och den största svensk-tyska ordboken från samma förlag,

¹ Jag tillåter mig i denna uppsats att använda termen *valens* på ett relativt informellt sätt. Rent praktiskt handlar det egentligen om det allmänna problemet att finna rätt motsvarighet till svenskans prepositioner i deras olika användningar. Valens-teorin erbjuder emellertid en möjlighet till överblick över och strukturering av en viktig del av detta problemkomplex.

Norstedts stora svensk-tyska ordbok (NST). Det finns en annan svensk-tysk ordbok av ungefär samma storleksordning som norstedtsordboken, *Prismas svensk-tyska ordbok* (det är hugget som stucket vilken av dem som är den största moderna svensk-tyska ordboken); jag har valt att se på norstedtsordboken bl.a. därför att NSE och NST rimligen har mycket svenskt material gemensamt. NST är betydligt mindre än NSE, och det är då i detta sammanhang intressant att se i hur hög grad de nödvändiga prioriteringarna drabbar just prepositionsbestämningarna.

Jag har valt att se på två mindre stickprov av verb- och substantivartiklar och på ett större urval av adjektivartiklar. Anledningen till att tyngdpunkten kommer att ligga på adjektiven är rent praktisk: jag har tidigare utarbetat en valensmodell för svenska adjektiv och tillämpat den på de ca 1200 vanligaste svenska adjektiven enligt Nusvensk frekvensordbok (NFO 2; se Malmgren 1987). Enligt denna modell hade drygt 300 av de 1200 adjektiven bestämningar av valenskaraktär. Efter sällning bland dessa – bl.a. saknade infinitivbestämningar intresse i detta sammanhang – återstod nästan 200 adjektiv, som jag slagit upp i de båda ordböckerna (se vidare nedan).

För stickproven bland verb och substantiv har jag konsulterat de valensuppgifter som kommer att ingå i *Nationalencyklopedins ordbok* (utkommer hösten 1995; se t.ex. Malmgren, under tryckning). Jag har helt enkelt börjat med ett verb resp. ett substantiv som kan ta en prepositionsbestämning som bedömts ha valenskaraktär och därefter tagit med de nio närmast följande verben resp. substantiven av detta slag i alfabetisk ordning. Sammanlagt har jag alltså slagit upp tio verb och tio substantiv med prepositionsbestämning av valenskaraktär. Självfallet är detta inte något särskilt stringent tillvägagångssätt från vetenskaplig synpunkt, men syftet är inte heller att göra någon sorts bedömning av ordböckerna utan snarare att få visst konkret underlag för diskussionen i slutet av uppsatsen. En sak är emellertid viktig att påpeka: de valenslistor som används har upprättats helt oberoende av de båda tvåspråkiga ordböckerna.

Resultat av stickprovsundersökningarna

Verb

Följande verb undersöktes (de relevanta prepositionsfraserna antyds inom parentes): *andra(ga)* (*ngt mot ngn/till ngt*), *anbefalla* (*ngt åt ngn*), *anföra* ('framhålla') (*ngt mot ngn/ngt, till ngt*), *anförtro* (*ngt åt ngn*), *ange* (*ngn för ngn* (t.ex. för polisen)), *anhålla* (*om ngt hos ngn*), *anhängiggöra* (*ngt vid ngt*), *animera* (*ngn till ngt*), *anklaga* (*ngn för ngt*), *anknyta* (*ngt till ngt*). Resultatet blev följande (se nästa sida):

Tabell 1. Förekomst (+) resp. icke-förekomst (-) av relevant prepositionsbestämning i NSE och NST vid vissa verb

	NSE	NST
anbefalla	+	-
andra	+	-
anföra	+	+
anförtro	+	+
ange	-	-
anhålla	+	+
anhängiggöra	+	+
animera	+	-
anklaga	+	+
anknyta	+	+

Att NSE har något högre grad av täckningsgrad än NST behöver inte bara bero på att den förra ordboken är större (jfr diskussionen nedan). Det kan också hänga samman med strukturella skillnader mellan målspåken. Exempelvis kan det vara så att användaren av NST förutsätts räkna med att dativliknande prepositionsbestämningar (som vid *anbefalla*) översätts med nakna nominalfraser i dativ i tyskan, om inget annat anges. Det kan också vara så att en viss preposition i en viss användning mer eller mindre konstant översätts med en och samma preposition på det ena målspåket men inte på det andra. M.a.o., det kan finnas helt legitima skäl till att en viss prepositionsbestämning inte behandlas, även bortsett från utrymmesbegränsningar. Men i sådana fall skulle det enligt min mening vara ytterst värdefullt om upplysningar om detta gavs i ordbokens inledning. Det kunde ske genom angivande av en sorts defaultvärden av typ "om inget annat anges översätts *av* med *of* (resp. *von*)". Det finns visserligen ingen tradition i Sverige för mer omfattande grammatiska appendix utöver listor över starka verb och annan böjningsmorfologi, men jag menar att en kort behandling av regelbundenheter (från kontrastiv synpunkt) i målspåkets lexikala syntax vore av stort värde i större tvåspråkiga ordböcker. (Jfr Henning Bergenholtz' bidrag i detta nummer av *LexicoNordica* och där anförd litteratur.)

Upplysningarna ges i allmänhet i ordböckerna på ett formelmässigt sätt, som t.ex. i artikeln *anklaga* i NST: [- *ngn för ngt e-n* wegen etw. gen. -]. Någon gång ges dock upplysningarna mer implicit genom levande språkprov (Svensén 1987:87), t.ex. i NST under *anhålla* (genom språkprovet *a. hos fadern om dotterns hand*; i NSE däremot i formen *anhålla [hos ngn] om ngt*). Enligt min mening är den explicita metoden, med formel, normalt att föredra i dessa fall. Det viktigaste i detta sammanhang är att användaren kan vara säker på att upplysningen om pre-

positionsbestämningen har generell räckvidd. (Jfr diskussionen i Svensén 1987:97ff.)

Substantiv

Följande substantiv undersöktes: *reserv* (för ngn), *reservation* (för/mot ngt), *resistens* (mot ngt), *resning* ('uppror') (mot ngn/ngt), *resolution* (för/mot/om ngt), *resonemang* (kring/om ngt), *resonemangsparti* (med ngn, mellan ngra), *resorption* (av ngt), *respekt* (för ngn/ngt), *respons* (på ngt).

Resultatet blev följande:

Tabell 2. Förekomst (+) resp. icke-förekomst (-) av relevant prepositionsbestämning i NSE och NST vid vissa substantiv.

	NSE	NST
reserv	-	-
reservation	+	+
resistens	-	-
resning	-	-
resolution	+	+
resonemang	-	-
resonemangsparti	-	-
resorption	-	ordet saknas
respekt	+	+
respons	-	-

Man ser att täckningsgraden är betydligt lägre än vid verben. Urvalet är visserligen litet, men en snabb kontroll av en del andra substantiv på andra ställen i alfabetet bekräftar den bild man får här. Resultatet är inte oväntat. Dels ligger det allmänt närmare till hands att tänka i valens-termer vid verb än vid substantiv, dels kanske prepositionen har ansetts rätt given vid många substantiv. Det ska också medges att ett par av substantiven är förhållandevis ovanliga. Men det kan inte råda någon tvekan om att användaren har bruk för upplysningar om översättningen av prepositionsbestämningen vid många fler substantiv än de där den nu ges; i ovanstående urval kanske särskilt vid *reserv* och *resonemang*. Och återigen: i ett grammatiskt appendix kunde det exempelvis stå att prepositionsfraser av typen (*resorption*) *av ngt* (motsvarande objektet vid verbet) normalt översätts med *of*-fraser på engelska och med genitivuttryck på tyska.

Adjektiv

Den större undersökningen av ordböckernas behandling av (huvudsakligen) prepositionsinledda adjektivbestämningar omfattar 190 adjektiv, samtliga mycket frekventa eller åtminstone tämligen frekventa. I den valensmodell som ligger till grund för undersökningen har jag räknat med nio grupper, varav i stort sett sex är relevanta i detta sammanhang. Dessa är följande:

1. Bestämningar vid reciproka adjektiv. Ex. *jämbördig (med ngn)*.
2. Direkt-objekt-liknande bestämningar. Ex. *artig (mot ngn)*, *vänlig (mot ngn)*.
3. "Dativ"-liknande bestämningar. Ex. *nyttig (för ngn)*, *hälsosam (för ngn)*.
4. Orsaksangivande (e.d.) bestämningar. Ex. *stolt (över ngt)*.
5. Avseendeangivande bestämningar. Ex. *bra (på ngt)*, *duktig (i ngt)*.
6. Övriga prepositionella bestämningar. Ex. *blind för ngt*.

Ett utdrag ur listan över de ca 300 vanligaste svenska adjektiven med bestämningar av valenskaraktär ser ut på följande sätt (se vidare Malmgren 1987):

Adjektiven med högre valens än 1 i basvokabulären

Fakultativa fyllnadsled markeras med (x), obligatoriska med x.

	Rec.	Dim.	Inf. (obj.)	Inf. (subj.) 0 +prep.	Objekt 0 på mot	Dativ 0 för	Orsak med övr.	Avs. i på	Övr.
acceptabel						(x)			
aggressiv					(x)				
aktiv								(x)	
angelägen/1			(x)	(x)					(x)
angelägen/2			(x)			(x)			
angenäm			(x)			(x)			
anhörig									(x)

Figur 1. Några svenska adjektiv med valensbestämningar.

De grupper som utelämnats i den föreliggande undersökningen är huvudsakligen nr 2 och 3 (och delvis nr 4) från vänster i uppställningen ovan, alltså "Dim.", "Inf. (Obj.)" resp. "Inf. (subj.)". Efter ytterligare

någon sällning återstod det ovan angivna antalet 190 adjektiv (i utdraget här ovan alla adjektiven utom *aktiv*).

Av artiklarna om dessa adjektiv innehåller i NSE 134 st. en översättning av den relevanta prepositionsfrasen. Motsvarande antal i NST är 95. Hur dessa adjektiv fördelar sig på de sex valensgrupperna framgår av tabell 3.

Tabell 3. Antal adjektiv från olika valensgrupper vars relevanta prepositionsbestämningar behandlas i NSE och NST

	NSE	NST	Tot. antal adj. i gruppen
1. (Rec.)	13	8	15
2. (Obj.)	41	23	56
3. (Dat.)	30	24	66
4. (Ors.)	12	9	13
5. (Avs.)	8	3	10
6. (Övr.)	29	24	30

Den grupp som har den lägsta täckningsgraden är tydligen grupp 3 (Dat.). Här saknas t.ex., också i den större ordboken, uppgifter vid adjektiven *acceptabel*, *angenäm*, *behaglig*, *katastrofal*, *outhärdlig* och *smärtsam* (*för ngn*). Förklaringen till den låga täckningsgraden i denna grupp kan vara att den svenska prepositionen *för* i denna användning oftast motsvaras av *to* i engelskan. Men också *for* förekommer, och hur som helst skulle användaren vara betjänt av att få reda på den allmänna regeln, eller snarare tendensen, i ordbokens inledning, om man inte anser sig ha plats för den explicita uppgiften vid alla de totalt hundratal adjektiven av denna typ (jfr Hargevik 1990).

Relativt låg täckningsgrad har också grupp 2 (Obj.). Här saknas i NSE konstruktionsuppgifter för de engelska ekvivalenterna till bl.a. *trevlig* och *älskvärd* (*mot ngn*). Även här finns en "default"-preposition (*to*), vilket kanske delvis förklarar luckorna.

I de övriga grupperna har i synnerhet den svensk-engelska ordboken betydligt högre täckningsgrad, men också här finns en och annan lucka, t.ex. på *jämförbar* (*med ngt*) i grupp 1 och *berömd* (*för ngt*) i grupp 4. Visserligen får man i artikeln **känd** veta att *famous* kan konstrueras med *for* men just i artikeln **berömd** står *famous* utan konstruktionsuppgift. Ett parallellfall till paret *berömd/känd* erbjuder synonymparet *nöjd/belåten* (*med ngt*). I artikeln **nöjd** ges de engelska ekvivalenterna utan konstruktionsuppgifter; dessa återfinns däremot i artikeln **belåten**, men det har ju användaren som slår på **nöjd** föga glädje av.

Att den mindre ordboken har betydligt lägre täckningsgrad än den större kan tyckas naturligt, men frågan är om det är på prepositions-

fraserna man ska spara plats. När man går igenom de konstruktionsuppgifter som ges i den engelska ordboken men inte i den tyska, får man ett starkt intryck av att mycket få av dem egentligen går att undvara. Nog bör man kunna få reda på hur man översätter fraser som *proportionell mot ngt*, *lojal mot ngn*, *nöjd med ngt*, *oppositionell mot ngn*, *otålig på ngn* och *typisk för ngn/ngt* till tyska i den största eller möjligen näst största svensk-tyska ordboken? De skillnader i täckningsgrad som här påvisats på verben, substantiven och adjektiven borde nog utjämnas till den tyska ordbokens förmån, i den mån de inte beror på strukturella skillnader mellan språken. I ett fåtal fall råder det omvända förhållandet: en prepositionsfras ges i NST men inte i NSE (så bl.a. i artiklarna *berömd* och *viktig*).

Det bör slutligen understrykas, att denna lilla undersökning gäller **frekventa** adjektiv, åtminstone approximativt de 190 vanligaste svenska adjektiven med prepositionsbestämningar av valenskaraktär. Det är troligt att ordböckernas täckningsgrad är lägre på mindre frekventa adjektiv.

Några förslag

I det föregående har en del luckor påvisats i ett par större tvåspråkiga ordböcker när det gäller uppgifter om prepositionsfrasers motsvarigheter på målspråken. Naturligtvis kan det i många fall finnas skäl, inte minst utrymmesbrist, till att uppgifter av denna typ utelämnats, och säkert är redan de uppgifter som ges tillräckliga för de flesta praktiska syften. Självfallet är det också så – det behöver knappast sägas – att det är lätt att finna brister i vilken ordbok som helst, om man specialstuderar den ur en viss synvinkel.

Om man emellertid skulle sikta mot en högre täckningsgrad, och kanske mot en något större konsekvens, hos de största svensk-engelska och svensk-tyska ordböckerna i det här aktuella avseendet, vore enligt min mening en framkomlig väg att kontrollera det svenska materialet mot valensbeskrivningar av svenskans verb, adjektiv och substantiv. Sådana valensbeskrivningar finns – främst för verb och adjektiv – i den stora inlärningsordboken *Svenska ord* (se Gellerstam 1988, där också olika typer av verbfraser presenteras systematiskt), och de har, som nämndes i inledningen, på senare tid även utarbetats – också för substantiv – för *Nationalencyklopedins ordbok*. Ett utdrag ur den senare valenslistan för adjektiv ser ut så här (se nästa sida):

Grundform	Valenser
jämbördig 1/1	& med ngn/ngt; ngra är &a
jämförande 1/1	
jämförbar 1/1	& med ngn/ngt; ngra är &a
jämförlig 1/1	& med ngn/ngt; ngra är &a
jämlik 1/1	& med ngn; ngra är &a
jämmerlig 1/1	& (att + INF)
jämmerlig 1/2	

Figur 2. Valensuppgifter om några adjektiv i Nationalencyklopedins ordbok.

Genomgången kunde i och för sig göras alfabetiskt, men kanske skulle vissa större undergrupper gås igenom systematiskt, t.ex. den stora, ovan behandlade adjektivgruppen med dativliknande bestämningar (*acceptabel för ngn* etc.). Man skulle då eventuellt kunna fatta ett generellt beslut huruvida samtliga dessa adjektivartiklar skulle innehålla konstruktionsuppgift, eller bara de viktigaste (som nu är fallet i NSE och NST); i det senare fallet skulle man nog ha möjlighet till mer välgrundade prioriteringar än nu. Man skulle då också ha större möjligheter att undvika – rimligtvis oönskade – luckor som de nyss påvisade på **beröm**, **jämförbar** och **nöjd** i NSE.

Allmänt sett är det troligen så, att verbens prepositionsbestämningar är bättre täckta än adjektivens och adjektivens bättre täckta än substantivens. Det finns sålunda antagligen större informationsvinster att göra på de senare ordklasserna. Men det är möjligt att mycket av denna information inte behöver finnas i de enskilda artiklarna utan kan ges som allmänna tendenser eller regler i ett – jämfört med dagens ordboks-inledningar – utvidgat grammatiskt appendix.

Ett problem som inte berörts i det föregående är att det i många fall kanske inte finns någon enkel motsvarighet på målspråket till den svenska prepositionsfrasen. I vissa fall kan det kanske sägas att detta antyds genom själva frånvaron av konstruktionsuppgift, i andra fall genom att en helt annan konstruktionsuppgift ges (och då vanligen som del av ett levande exempel). Frågan är hur säker man i sådana fall kan vara på att en översättning prepositionsfras → prepositionsfras är omöjlig. Ett exempel: en användare vill översätta meningen *jag är spänd på resultatet* till tyska. I NST-artikeln **spänd** finner man inte någon översättning av *spänd på ngt* utan enbart en översättning av en konstruktion med bisatskomplement: *jag är spänd på vad som kommer att ske*. Kan

användaren dra slutsatsen att det inte går att översätta *spänd på resultatet* på det enklaste sättet, eller åtminstone att denna översättning skulle vara (alltför) vardaglig? Idealt skulle ordboken kanske i så fall varna för denna översättning på något sätt.

Litteratur

Ordböcker

- Nationalencyklopedins ordbok* 1–3. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs: Bra Böcker (utkommer 1995–96).
- NFO 2 = Allén, Sture, *Nusvensk frekvensordbok* 2. Sthlm: Almqvist & Wiksell 1971.
- NSE = *Norstedts stora svensk-engelska ordbok*. Sthlm: Norstedts 1993.
- NST = *Norstedts stora svensk-tyska ordbok*. Sthlm: Norstedts 1989.
- Svenska ord = *Lexin. Svenska ord. Med uttal och förklaringar*. 2. uppl. Sthlm: Norstedts 1994.

Övrig litteratur

- Bergenholtz, Henning 1995: Grammatik i bilingvale ordbøger. I: *LexicoNordica* 2. S. 5–18.
- Gellerstam, Martin 1988: Verb syntax in a Dictionary for Second-Language Learning. I: *Studies in Computer-Aided Lexicology*. Sthlm: Almqvist & Wiksell. S. 103–123.
- Hargevik, Stieg 1989: *Engelska prepositionsboken*. Sthlm: Norstedts (Esselte ordbok).
- Malmgren, Sven-Göran 1987: *Om adjektiven i LPS-projektets lexikon*. Göteborgs universitet: Institutionen för språkvetenskaplig databehandling. (Rapporter från Språkdata. 23.)
- Malmgren, Sven-Göran under tryckning: *Nationalencyklopedins ordbok – några karakteristiska typer av information*. (Föredrag vid 3:e nordiska konferensen i Lexikografi; under tryckning i konferensvolymen.)
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. Sthlm: Esselte Studium.